

ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ-ВАРНА
ФАКУЛТЕТ „УПРАВЛЕНИЕ“
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ТУРИЗМА“

Михаела Николаева Димитрова
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА
ХОТЕЛИЕРСТВОТО В МАЛКА ОБЩИНА (ПО ПРИМЕРА НА ОБЩИНА
КАВАРНА)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.9. Туризъм, научна специалност Икономика и управление (туризъм)

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ

Проф. д-р Таня Дъбева

ВАРНА

2024

Дисертационният труд се състои от 236 страници, от които- увод (7 стр.); изложение в три глави (187 стр.); заключение (4 стр.); списък на използваната литература (18 стр.). Основният текст съдържа 58 таблици и 36 фигури. Списъкът на използваните литературни източници се състои от 191 литературни и информационни източници, в т. ч. 131 литературни източници и 60 интернет сайтове. В дисертационния труд са включени и 5 приложения (20 стр.).

Защитата на дисертационния труд ще се състои на..... отч. в зала ... на Икономически Университет-Варна на заседание на научно жури, назначено със Заповед ... на Ректора на ИУ-Варна.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност и значимост на проблематиката

Реализирането на дейностите от туристическия сектор изисква наличието на подходящи инфраструктура и суперструктура, и влагане на значителни количества ресурси. Твърдението е особено актуално за хотелиерската дейност, където се предоставят основни туристически услуги. Изграждането на хотелиерски обекти в туристическите дестинации и тяхната експлоатация допринасят за валоризиране на наличните туристически ресурси, осигуряват възможности за трудова заетост и доходи за приемащото общество, насърчават дейността на свързаните икономически сектори. Същевременно се наблюдават негативни последици за околната среда, като изменение на ландшафта на дестинациите и пораждаване на риск от разрушаване на наличните екосистеми, прекомерна употреба на природни ресурси, особено водни и енергийни. Под влияние на фактора сезонност се наблюдава неефективна експлоатация на хотелиерската суперструктура и непостоянна и краткосрочна трудова заетост с ниски нива на възнаграждение в сектора. По отношение на социалната среда негативните ефекти се отнасят до обезличаване на културната идентичност и създаване на възможности за межкултурни конфликти между туристите и приемащото общество.

От края на XX век до настоящия момент проблемът с изчерпаемостта на природните ресурси, неконтролируемостта на развитието на икономически сектори, в това число туристическия, и последиците от дейността на обществото за околната среда се разглеждат от редица институционални организации и изследователи, работещи в разнообразни икономически и научни направления. Резултат от техните изследвания е концепцията за устойчиво развитие. Според Weaver (2020) „повечето тълкования на устойчивото развитие споделят основното твърдение, че мобилизирането на природни и културни ресурси за приспособяване на настъпващото глобално човешко развитие, за да бъде трайно, не трябва да надвишава поемния капацитет на внедрените природни и културни системи“ (Weaver. 2020: 19). Нейното приложение има за цел да ограничи негативното влияние от дейността на обществото и да генерира ползи за околната среда, икономиката и приемащата общност на териториите, където се прилага.

Концепцията за устойчиво развитие има универсален характер и може да бъде прилагана във всички икономически дейности. В туризма следва да допринесе за преодоляване на посочените рискове и максимизиране на положителните аспекти от туристическата и хотелиерските дейности, с което да се постигне баланс между развитието им и необходимостта от съхранение на околната среда и природните ресурси, културата и идентичността на приемащата общност. W. Legrand et al., цитирайки СТО в своя публикация, отчитат съществената роля на туризма и хотелиерството в реализирането на “Дневен ред 2030” и “Цели за устойчиво развитие” (W. Legrand et al. 2022).

Редица български автори, сред които Михайлов, Дъбева, Караджова, Нарлева, Казанджиева и други изследват проблемите на туризма и устойчивостта. Техните трудове засягат прилагането ѝ по отношение на различните видове и форми на туризма, както и възможностите за развитие на устойчиво хотелиерство. С разработването на настоящия дисертационен труд, авторът цели да допълни съществуващите изследвания, предлагайки теоретичен модел за устойчиво развитие на хотелиерството на територията на малка община. Изследването на възможностите за приложение на принципите на устойчивостта в община Каварна е обусловено от задълбочените познания на автора за обекта, както и предхождащи негови разработки.

Обект и предмет

- Обект на настоящата разработка е хотелиерството в община Каварна;
- Предмет на дисертационния труд е устойчивото хотелиерство в малка община.

Цел и изследователски задачи

Целта на настоящия труд е извеждане на насоки за приложение на концепцията за устойчив туризъм в община Каварна, чрез разработване на план и формулиране на мерки за развитие на устойчиво хотелиерство.

Поставената цел ще бъде реализирана, чрез изпълнението на следните изследователски задачи:

1. Преглед на научната литература и извеждане на основни характеристики на устойчивия туризъм и устойчивото хотелиерство.

2. Разработване на теоретичен модел за устойчиво развитие на хотелиерството в малка община.
3. Анализ и оценка на социално-икономическите условия за развитие на туризма и хотелиерството в община Каварна.
4. Изследване на нагласите на хотелиерите относно внедряване на принципите на концепцията за устойчиво развитие.
5. Изследване на нагласите на потенциални туристи към закупуването на устойчив хотелиерски продукт в община Каварна.
6. Оценка на степента на устойчивост на туризма в разглежданата дестинация.
7. Формулиране на план и мерки за устойчиво хотелиерство в община Каварна, чието изпълнение да бъде реализирано от общинска администрация, туристическо сдружение и самостоятелни хотелиерски обекти.
8. Създаване на система от показатели за мониторинг на ефективността на предложените планове.

Основна теза и работни хипотези

Теза: Приложението на концепцията за устойчиво развитие на хотелиерството в малка община допринася за преодоляване на негативните последствия от развитието на туризма и генериране на социално-икономически ползи за приемащата общност.

С приемането или отхвърлянето на описаните по-долу работни хипотези се доказва изложената теза.

X 1. Концепцията за устойчиво развитие е недостатъчно застъпена в туризма и хотелиерството в община Каварна.

X 2. Хотелиерите в община Каварна проявяват умерен интерес към приложението на мерки за устойчиво развитие на хотелиерството.

X 3. Потенциалното търсене подкрепя развитието на устойчиво хотелиерство, чрез изявена готовност за закупуване на устойчив хотелиерски продукт.

Методология на изследването

Поставените в дисертационния труд цел и задачи са изпълнени посредством приложението на съвкупност от изследователски методи и подходи. Сред тях са системен подход, теоретичен анализ и синтез, метод на системния анализ,

дескриптивен анализ, метод на абстракция и конкретизация, метод на индукция и дедукция, метод на теренно наблюдение, статистически и дескриптивни методи, анкетно проучване, метод на полуструктурирано интервю. Характерните особености на изследвания обект и специфичния характер на разглеждания проблем изискват провеждането на следните изследвания:

- **Теренно наблюдение**

1. Наблюдавани са наличните инфраструктура и ресурси в община Каварна. Чрез приложението на системен анализ и системен подход са изведени основните им характеристики и се оценява тяхната приложимост по отношение на условията за развитие на туристическа дейност в дестинацията.

2. Наблюдавани са функциониращите заведения за пребиваване в община Каварна. Посредством приложението на системен анализ, системен подход и дескриптивен анализ се извеждат основните характеристики на хотелиерската суперструктура в дестинацията.

- **Полуструктурирани интервюта**

Проведени са 2 полуструктурирани интервюта-едно с представител на общинска администрация и второ, с г-жа Дарина Аргирова, председател на Туристическо сдружение „Каварна“. На интервюираните са поставени отворени и затворени въпроси относно приложението на концепцията за устойчиво развитие в туризма и хотелиерството в община Каварна.

- **Анкетно проучване**

1. В периода 06.2021-08.2021г. е проведено анкетно проучване сред хотелиерите в община Каварна с големина на представителната извадка **N=18**. Анкетата е проведена онлайн. Получените данни са обработени и анализирани посредством програмни продукти **Excel** и **SPSS** и дескриптивни статистически методи. Целта на проучването е да изведе основните фактори, които влияят върху готовността на хотелиерите в община Каварна за внедряване на принципите на концепцията за устойчиво хотелиерство.

2. В периода 08.2021-09.2021 г. е проведено анкетно проучване сред български туристи с големина на представителната извадка е **N=87**. Анкетата е проведена онлайн. Получените данни са обработени и анализирани посредством програмни продукти **Excel** и **SPSS** и прилагането на дескриптивни статистически

методи. Основната цел на изследването е да представи нагласите на туристите към закупуването на устойчив хотелиерски продукт на територията на община Каварна.

Източници на информация

- **Вторични източници**

Обхващат монографии и научни трудове от български и чуждестранни автори, предимно на английски език, публикации на международни и туристически организации и хотелиерски групи, планове и стратегии за развитие на община Каварна, законови и нормативни актове, статистически справочници на регионални, държавни и международни организации, дисертации, студиа, статии от списания, доклади от конференции, специализирани интернет страници.

- **Първични източници**

Обхващат описаните по-горе теренни наблюдения, интервюта и анкетни проучвания.

Ограничения и проблеми

- **Ограничения**

1. Обектът на изследването е **географски ограничен** до хотелиерството в община Каварна.

2. Поставените **времеви ограничения** в периодите на провеждане на анкетните проучвания са съобразени с продължителността на туристическия сезон в дестинацията.

- **Проблеми**

1. Основният проблем за разработването на настоящия труд е липсата на емпирични изследвания относно степента на прилагане на принципите от концепцията за устойчиво развитие в община Каварна. Подобно проучване е направено през 2014 г. за целите на изпитване на системата ETIS. В следващите години липсва последователност на изследването, поради което не са налични данни за сравнение.

2. Съществен проблем е слабият интерес на хотелиерите и ограниченото им съдействие по отношение на проведеното анкетно проучване, поради което представителната извадка е силно стеснена.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Структура на дисертационния труд

Структурата на дисертационния труд е определена от съчетанието на предмета, обекта на изследване, поставените цели задачи, като отразява подхода на автора към настоящото изследване.

Дисертационният труд се състои от 236 страници, от които- увод (7 стр.); изложение в три глави (187 стр.); заключение (4 стр.); списък на използваната литература (18 стр.). Основният текст съдържа 58 таблици и 36 фигури. Списъкът на използваните литературни източници се състои от 191 литературни и информационни източници, в т. ч. 131 литературни източници и 60 интернет сайтове. В дисертационния труд има и 5 приложения (20 стр.).

2. Съдържание на дисертационния труд

Списък на използвани абривиатури

Списък на таблици и фигури

УВОД

ГЛАВА ПЪРВА

ОСОБЕНОСТИ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА ХОТЕЛИЕРСТВОТО

1.1. Характеристика на устойчивото развитие на туризма в туристическата дестинация

1.2. Характерни особености на устойчивото развитие на хотелиерството

1.3. Модел за устойчиво развитие на хотелиерството в малка община

1.3.1. Характеристика на хотелиерството и устойчивото му развитие в малка община

1.3.2. Етапи на модела за устойчиво развитие на хотелиерството в малка община

1.4. Ползи и недостатъци от приложението на принципите на концепцията за устойчиво развитие в хотелиерството

ГЛАВА ВТОРА

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ХОТЕЛИЕРСТВОТО В ОБЩИНА КАВАРНА И НЕГОВАТА УСТОЙЧИВОСТ

2.1. Характеристика на туризма в община Каварна

2.1.1. Анализ и оценка на географските и социално-икономическите показатели на община Каварна

2.1.2. Оценка на развитието на туризма в община Каварна

2.1.3. Степен на развитие на туризма в община Каварна

2.2. Анализ на хотелиерската суперструктура в община Каварна

2.3. Оценка на нагласите на хотелиерите за устойчиво развитие в община Каварна

2.4. Оценка на нагласите на потребителите за устойчиво хотелиерство в община Каварна

ГЛАВА ТРЕТА

НАСОКИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ХОТЕЛИЕРСТВОТО В ОБЩИНА КАВАРНА

3.1. Оценка на степента на устойчиво развитие на туризма в община Каварна

3.2. Мерки и действия за развитие на устойчиво хотелиерство на територията на община Каварна

3.2.1. Мерки и действия за устойчиво развитие на хотелиерството, изпълнявани от местната администрация

3.2.2. Мерки и действия за устойчиво развитие на хотелиерството, изпълнявани от туристическото сдружение

3.2.3. Мерки и действия за устойчиво развитие на хотелиерството, изпълнявани от хотелиерските обекти

3.3. Показатели за мониторинг на устойчиво хотелиерство на територията на община Каварна

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА ПЪРВА

ОСОБЕНОСТИ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА ХОТЕЛИЕРСТВОТО

В § 1.1 Характеристика на устойчивото развитие на туризма в туристическата дестинация авторът проследява развитието на концепцията за устойчив туризъм. От прегледа и систематизирането на институционални публикации и научна литература в областта са изведени дефиниции за понятията устойчиво развитие, устойчив туризъм, устойчиво хотелиерство и устойчив хотелиерски продукт. Изяснява се също връзката между туризма, хотелиерството и устойчивото развитие.

Туризмът е сред секторите, които отбелязват динамично развитие в световен мащаб, и има особено важна роля за икономическото и социалното състояние на туристическите дестинации, местното общество и туристите. По своята същност, това е специфична индустрия със социално-икономически характер, която удовлетворява вторичните потребности на индивида. Обхваща всички доброволни пътувания с мирни цели, осъществявани извън обичайното местоживееие на пътуващите, с изключение на тези, отнасящи се до реализиране на трудова заетост и трайно преместване. Като цели за посещение от туристите бихме могли да определим местата, където са разположени атрактивни туристически ресурси и необходимата инфраструктура и суперструктура. По време на туристическите пътувания се осъществяват комплексни връзки между пътуващите, приемащото общество и околната среда на туристическите дестинации. В сферата на туризма се създават и потребяват специфични блага, предимно нематериални, за удовлетворяване потребностите на посетителите, от реализацията на които се генерират ползи за местната общност. В районите, където се реализира като основна икономическа дейност генерира значителен дял от БВП, редица икономически и социални ползи за приемащата общност, както и спомага за развитието на други икономически отрасли, традиционни занаяти и прочие.

Същевременно, развитието му следва да бъде наблюдавано и контролирано. Автори като Foster (1964), Clawson&Knetch (1966), George Young (1973) и Archer (1977) изказват съмнения по отношение на ползите от развитието на туристическа

дейност. Според Mazanec, Wöber, & Zins, „туристическите дестинации често разчитат на туризма като техен основен източник на икономическо развитие. Но все пак, развитие, което не е планирано коректно, може да има разрушителен ефект върху природните ресурси и местната общност. В резултат, устойчивостта е важен фактор в растежа и конкурентоспособността на туристическите дестинации” (Angeles Iniesta-Bonillo, M. et al., 2016: 5003).

Подходящо е да се твърди, че при подобряване на икономическата и социалната системи, заплахите пред околната среда са значителни. Същевременно, съхранението на околната среда би могло да ограничи дейността на предприятията в сектора, вследствие на което икономиката и приемащото общество в туристическите дестинации да претърпят загуби. За да бъдат избегнати тези ограничения в реализирането на дейността и да се постигне баланс между съхранението на околната среда, икономическото състояние на дестинациите и социално благоденствие на приемащото общество, е необходимо да бъде приложен модел за развитие, който да отчита посочените особености.

В края на 80-те години на XX век Световната комисия по околната среда към ООН изнася доклад „Нашето общо бъдеще“, известен още като Докладът Брутланд. Конференцията през 1987 г. е отправна точка за развитието на концепцията за устойчиво развитие. Комисията определя този термин като „развитие, което задоволява нуждите на съвременните поколения, без да компрометира способностите на бъдещите да задоволяват своите“ (UN, 1987: 44).

С осъзнаването на необходимостта от устойчиво развитие на обществото се появява и необходимостта от устойчив туризъм в териториите, където се развива и се поставя начало на изследванията в това научно направление. От края на миналия век на различни международни форуми и конференции правителствени и неправителствени организации, пряко заинтересовани от тази дейност, както и научни изследователи, разглеждат и обсъждат възможностите за устойчивото му развитие. Изследванията и изведените от тях дефинициите могат да бъдат класифицирани в две основни направления - институционални и частно-научни.

Правителствените и неправителствени организации имат своя принос в дефинирането на термина устойчив туризъм. Тяхната дейност се насочва към

изследване на състоянието на околната среда и степента на развитие на обществото, както и извеждане на препоръки за бъдещето му развитие, в това число и на туризма.

Според дефиницията на ООН „устойчивият туризъм трябва да: направи оптимално използването на ресурсите на околната среда, които представляват ключов елемент за развитието на туризма, опазване на основните екологични процеси и спомагане за опазване на природното наследство и биологичното разнообразие, уважава социокултурната автентичност на приемащите общности, опазва тяхното изградено и живо културно наследство и традиционни ценности, и допринася за межкултурно разбирателство и толерантност. По този начин се гарантират жизнеспособни и дългосрочни икономически операции, осигуряващи социално-икономически ползи на всички заинтересовани страни, които са справедливо разпределени, включително стабилни възможности за трудова заетост и доходи, както и социални услуги за приемащите общности и намаляване на бедността” (Institute for tourism).

Според дефиницията на СТО устойчив е „туризъм, който напълно отчита настоящите и бъдещите икономически, социални и екологични последици, като взема под внимание нуждите на посетителите, индустрията, околната среда и приемащата общност“ (UNWTO).

Според Европейската комисията „устойчивият характер на туризма обхваща многобройни аспекти: отговорно използване на ресурсите, взема предвид въздействието върху околната среда на дейностите (производството на отпадъци, натиск върху водните ресурси, почвата и биоразнообразието и т.н.), използването на „чисти“ енергийни източници, опазване на наследството и на природата и културната цялост на дестинациите, качеството и сигурността на създадените работни места, ползите за местната икономика, както и качеството на предлаганата почивка“ (ЕК).

Институционалните организации се обединяват около тезата, че устойчивият туризъм се отнася до околната, икономическата и социалната среди на туристическата дестинация и балансът между тях. При осъществяването на дейността следва ресурсите да бъдат експлоатирани по начин, по който те да бъдат в състояние за употреба от настоящите и бъдещите поколения.

Международните правителствени и неправителствени организации задават рамките за устойчиво развитие на туризма, които имат препоръчителен характер и

представяват насърчителни мерки. Браншовите организации и властта на национално, регионално и местно ниво следва да поемат отговорността за приложението на концепцията за устойчив туризъм, като сред основните им задачи е създаването на подходяща среда за ефективното ѝ внедряване.

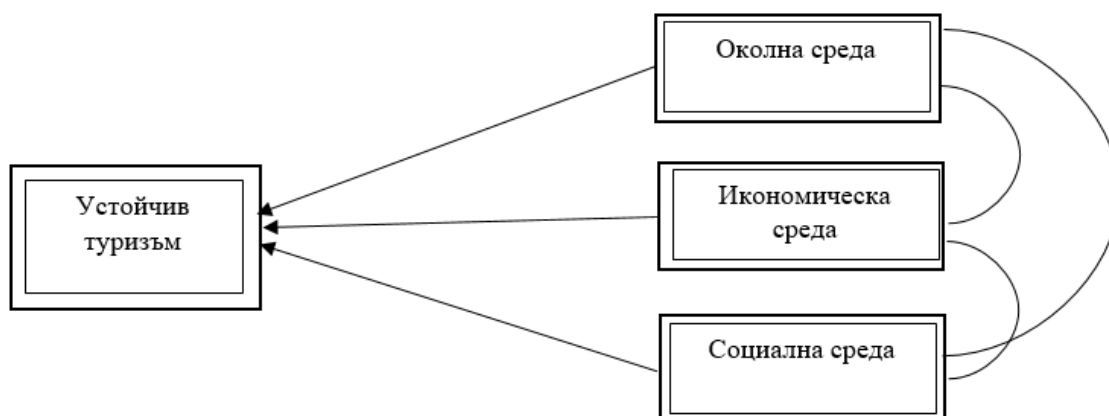
В специализираната научна литература има значителен брой дефиниции на термина устойчиво развитие, респективно устойчив туризъм. Някои изследователи, като Farell (1992), свързват устойчивото развитие, в това число и на туризма, с баланса между околната среда, икономическата и социалната среди. Според него всички елементи следва да бъдат в синхрон, да се развиват едновременно и да се избягва поставянето на един от тях пред останалите (Hunter, 1997). Bramwell и Lane (1993) се обединяват около тезата, че „устойчивият туризъм трябва да бъде насочен към повишаване качеството на живот на приемащото общество, максимизиране на местните икономически ползи, защита на природата“ като добавят и „осигуряване на високо ниво на преживяване на посетителите“ (Martins & Costa, 2016: 5).

Дъбева (2005) определя устойчивото развитие на туризма, като „развитие, при което се постига опазване на околната среда и съхранение на социално-културните ценности, икономическа ефективност и нарастване на приходите, социална справедливост за днешното и бъдещо поколение туристи и жители на различните райони на света“ (Дъбева, 2005: 3). Choi и Sirakaya (2006) поддържат тезата, че устойчивият туризъм е трайно установената връзка, в икономически аспект, между туристическата дестинация и приемащата общност, като намалява значително негативните последици върху околната среда и подобрява социалната среда на местното население (Choi and Sirakaya, 2006). Herve Houdré (2008) открива противопоставяне между устойчивото развитие и повишаването на стандарта на живот на населението. Според него с повишаване качеството на живот се повишават изискванията на потребителите, а опазването на околната среда остава на второ място (Houdré, 2008). Pedrana (2013) твърди, че „устойчивият туризъм не превишава собствения си капацитет, когато туристическите активности се развиват без да изменят природната, социалната и културната среди“ (Pedrana, 2013: 92). Schönherr, Peters and Kuščer (2023), основавайки се на Becherel (2001), посочват, че устойчивостта се отнася до съхранението на ресурсите на околната, социалната, културната и физическата среди (Schönherr, Peters and Kuščer, 2023). Според

Kazandzhieva (2023) устойчивият туризъм допринася за подобряване качеството на туристическите пътувания и живота на обществото, отчитайки въздействието на дейността върху дестинацията и гарантирайки справедливи доходи за приемащата общност (Kazandzhieva,2023: 28).

Цитираните изследователи отнасят устойчивото туристическо развитие към опазването на околната, икономическата и социалната среди на туристическото място. Те се обединяват около тезата, че трябва да бъде постигнат баланс между тези три измерения и туристическата индустрия следва да заеме активна позиция за устойчивото развитие на обществото.

Основавайки се на дефинициите на институционалните организации и частно-научната школа, бихме могли да заключим, че устойчивият туризъм се отнася до съхранение и възстановяване на околната среда, дългосрочен икономически растеж, подобряване на социалната среда и повишаване качеството на живот в туристическите дестинации. Основната цел е постигане на баланс между тези три измерения.

Фиг. 1. Измерения на устойчивото развитие

Източник: съставено от автора

В параграф §1.2. Характерни особености на устойчивото развитие на хотелиерството авторът разглежда и систематизира институционални и частно-научни дефиниции за устойчиво хотелиерство.

Като част от системата на туризма, хотелиерската дейност има особено важно социално-икономическо значение за дестинациите, приемащото общество и туристите. Посредством развитието му се генерират ползи като подобряване

състоянието на местната икономика, повишаване на конкурентоспособността на дестинациите, увеличаване на БВП, разкриване на работни места и осигуряване на заетостта на приемащото общество, повишаване на доходите и стандарта му на живот и други.

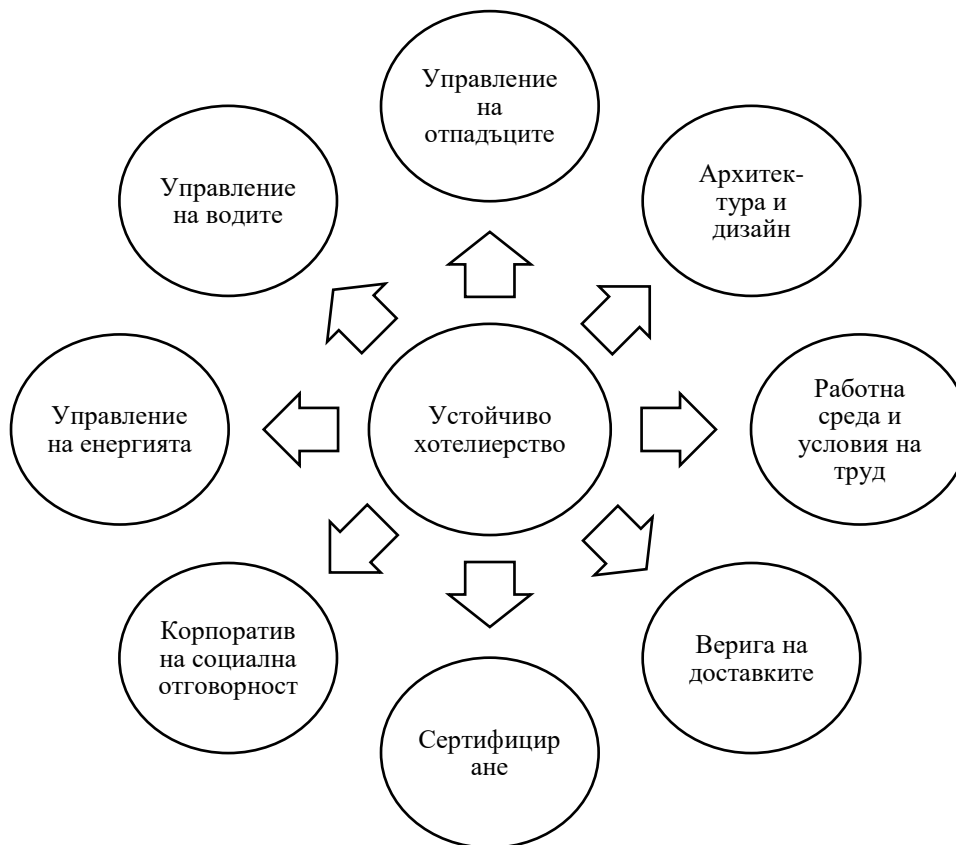
Същевременно, за дейността на заведенията за пребиваване са необходими значителни количества водни и енергийни ресурси, генерират се парникови газове, замърсени води и твърди отпадъци, изменя се ландшафта, туристическите ресурси се превръщат в част от хотелиерския продукт. Същевременно се повишава делът на безработица в дестинациите със силно изразено сезонно търсене на туристически и хотелиерски услуги, обезличаване на местните традиции и култура, условията на труд не са добри, което се отнася до ниско трудово възнаграждение, удължено работно време, трудова миграция, съществува риск от възникване на межкултурни конфликти и други. Erdogan и Baris (2017) заключават, че „хотелите са ключов елемент от организационната верига от дейности в туристическата индустрия и имат важна роля за опазване на околната среда, свързано с пътуванията и туризма“ (Rosa & Silva, 2017 : 41).

С възникването на концепцията за устойчив туризъм, се развива концепция за устойчиво хотелиерство. Институционални организации, като СТО, ООН, ЕС, МХРА и други се занимават с изследването на това явление. В техните доклади и публикации няма ясна дефиниция за термина, който се определя посредством приложението му в различни програми. Те се насочват към екологичния и социалния аспект на устойчивото хотелиерство. Чрез тях се препоръчва приложение на технологии и програми за съхранение и частично възстановяване на ресурсите на околната среда, и по-конкретно съхранение на водните и енергийните ресурси, биоразнообразие, и подобряване условията на живот и труд на приемащото общество.

С нарастване на интереса на туристите към устойчивите продукти, хотелиерските вериги, като Hilton, Accor, Intercontinental и други, включват в управленските си стратегии принципите на концепцията за устойчиво развитие.

Институционалните програми, както и тези на хотелиерските вериги, се обединяват около няколко основни направления на устойчивото развитие-управление на водите, енергията и отпадъците, архитектура, работна среда и условия на труд, верига на доставчиците. Към тях бихме могли да добавим и социална отговорност и

прилагането на стандарти за качество и сертификационни системи, за което допринасят хотелските вериги.

Фиг. 2. Направления на устойчивото хотелиерство

Източник: съставено от автора

Изследователи от частно-научната школа също разглеждат проблемите в това направление. Подобно на институционалните организации, някои от тях определят термина, посредством направленията, в които се прилага, други извеждат свои дефиниции. Legrand, Sloan и Chen (2017) определят устойчивото хотелиерство „като хотелиерски дейности по управление на ресурсите, отнасящи се до ползите и последиците за околната среда, икономическата и социалната среди, които да посрещнат потребностите на настоящите поколения, докато защитават и обогатяват възможностите за бъдещите поколения“ (Legrand, Sloan & Chen, 2017: 26).

Според Дъбева (2017) „устойчивият хотелиерски продукт е този, чието създаване, реализация и развитие гарантира социален комфорт и социална отговорност, икономическа стабилност и просперитет, опазване и частично възстановяване на природните и туристическите ресурси“ (Дъбева, Луканова, 2017:98).

Основавайки се на изведените дефиниции и твърдения на институционалните организации и представителите на частно-научната школа бихме могли да заключим, че устойчивото хотелиерство се отнася до околната, икономическата и социалната среди на туристическите дестинации. Чрез предприемането на дейности като въвеждане и употреба на енергоспестяващи технологии и технологии за спестяване на ресурси, съобразяване с поемния капацитет на ресурсите, включително и туристическите, рециклиране, изграждане на устойчиви връзки с местни производители, обучение на заетите в хотелиерството и т.н. се цели реализиране на социално-икономически ползи за обществото, частично възстановяване и съхранение на околната среда в дългосрочен план. Приложението на холистичния принцип по отношение на хотелиерския продукт и хотелиерството, допринася за реализиране на устойчивост на туризма в дестинациите и повишава тяхната конкурентоспособност. Развитието на устойчиво хотелиерство, респективно туристически сектор, има особено важно значение за развитието на регионите.

В § 1.3. авторът предлага **теоретичен модел за устойчиво развитие на хотелиерството** в малка община.

В § 1.3.1. се дефинира предмета на изследване на настоящата разработка, който е **развитие на устойчиво хотелиерство**.

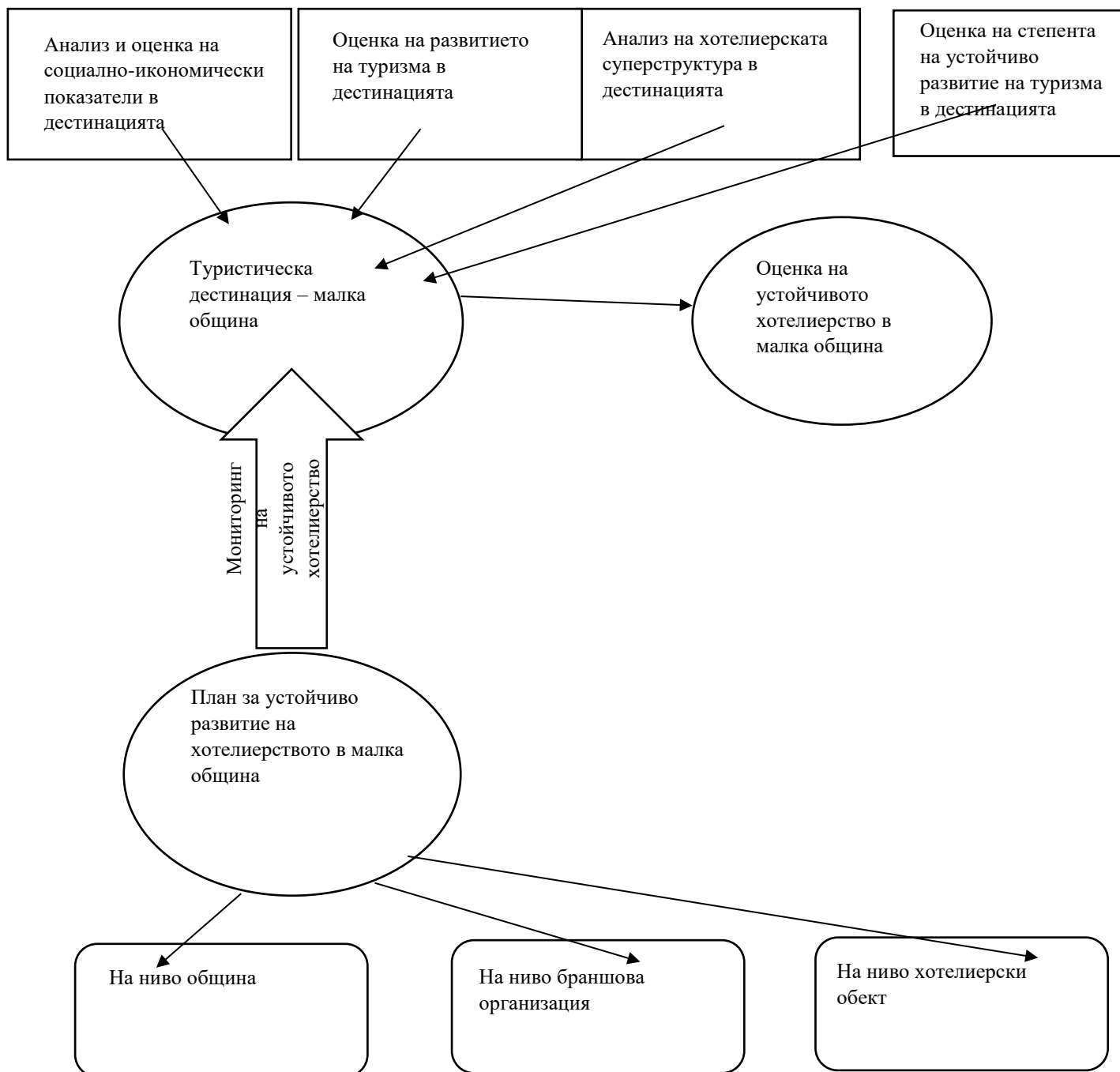
Обхвата на изследването е ограничен до малките общини на територията на Република България. За целите на настоящото изследване ще приемем и приложим класификация на административните териториални единици на Република България, възприета от НСИ. Посредством тази система териториите на ниво област/община се оценяват и класифицират като най-малки, малки, големи, по-големи и най-големи, чрез критерии като “площ”, “общ брой население” и “средна гъстота на населението” (НСИ).

Авторът извежда проблеми, характерни за икономиката и социалната среда на малките общини, които ограничават възможностите за развитие на икономически сектори и обществото. Сред тях са ограничен териториален обхват и достъп до ресурси, респективно възможности за икономическо развитие, слабо развит туристически сектор, недостатъчни по качество и капацитет инфраструктура и суперструктура, прекомерна експлоатация на наличните ресурси, силно влияние на фактори, като сезонност. .

Въпреки посочените характерни особености, в териториите, където са налични подходящи ресурси, може да се наблюдават развити и стабилни икономически сектори, в това число туризъм и хотелиерство, от които се генерират значителни ползи за приемащата общност.

Устойчивото развитие е алтернатива за подобряване на социално-икономическата и околната среда на туристическите дестинации. Тази концепция може да бъде приложена и в развитието на малките общини, за да бъдат преодолени посочените проблеми. От внедряването на принципите ѝ се генерират значителни ползи за дестинациите и местното общество. Към тях се отнасят съхранение и частично възстановяване на ресурсите на околната среда, подобряване на икономическата среда, чрез ефективна експлоатация на ресурсите, разнообразяване на хотелиерското предлагане, намаляване дела на безработица и увеличаване периода на трудова заетост на работещите в хотелиерството, повишаване на приходите от дейността за хотелиерите, приемащото общество и местната власт, подобряване на социалната среда, посредством повишаване стандарта на живот на приемащото общество, подобряване на образователното равнище и професионална квалификация на заетите лица, съхранение на автентичната култура и традиции на местната общност и т.н. Устойчивото развитие на хотелиерството спомага за интегрирането на малките общини към постигане на глобални цели, като справяне с климатичните промени, опазване и съхранение на околната среда, природните ресурси и биоразнообразието и други.

§ 1.3.2. Етапи на модела за устойчиво развитие на хотелиерството в малка община представя графично предложени теоретичен модел. Авторът дава описание на **етапите**, между които се наблюдава **логическа последователност и следствена връзка**. Моделът е адаптиран за хотелиерството в малка община и може да бъде прилаган за всички малки общини на територията на Република България.

Фиг. 3. Модел на устойчиво развитие на хотелиерството в малка община

Анализ и оценка на социално-икономически показатели в дестинацията

Изследването на социално-икономическите показатели на малката община дава насоки за състоянието на системата, потенциалните проблеми пред развитието на дестинацията и възможностите за тяхното преодоляване в това число посредством концепцията за устойчиво развитие.

При изследването на туризма в малката община, следва да бъдат анализирани факторите, които насърчават или ограничават приложението на тази концепция. Чрез

анализ на посоката и силата на въздействието им, заинтересованите страни могат да предприемат необходимите действия за повишаване на устойчивостта в сектора. За определяне на необходимите мерки и действия, които да бъдат приложени за постигане на устойчиво хотелиерство, следва да бъде извършен ситуационен анализ, който да обхваща следните количествени и качествени социално-икономически показатели:

- анализ и оценка на състоянието на ресурсите на територията на малката община -географско местоположение, налични ресурси, климат, води, почви, екосистеми и т.н.;
- степен на застрояване и съотношение на застроените и свободните площи;
- развитие на икономическите дейности;
- дял на генерирания БВП от общия на страната;
- мащаб и качество на инфраструктурата в малката община;
- демографска структура на населението: възрастова, полова и образователна структури;
- степен на трудова заетост и безработица на местното население.

Оценка на развитието на туризма в дестинацията

Изследването на туризма в малката община дава информация за мащаба на дейността и тенденциите в развитието ѝ. На тази основа може да бъде направен извод и оценка за влиянието на сектора върху социално-икономическата среда на дестинацията. Сред изследваните количествени и качествени показатели са:

- състояние на туристическите ресурси в малката община – степен на усвоеност, достъп до тях, поеман капацитет и други;
- структура на развиваните туристически дейности – предлагани основни и допълнителни услуги;
- брой заети лица в туристическата индустрия и в периоди от годината;
- брой туристи (туристически посещения) за определен период от време, класифицирани по начин на организиране, националност, възрастова структура, мотиви за пътуване и други;
- брой реализирани нощувки;

- средна продължителност на престоя;
- разпределение на туристическите посещения и нощувките за определен период от време (определяне на висок и нисък туристически сезон);
- влияние на туризма върху развитието на други икономически сектори в малката община;
- дял на туризма от общия БВП в малката община.

Анализ на хотелиерската суперструктура в дестинацията

Анализът на хотелиерската суперструктура обхваща показатели, които разкриват степента на развитие, усвоеност и ефективност на хотелиерската дейност в малката община. Сред използваните показатели са:

- общ леглови фонд (общ брой легла в заведенията за пребиваване);
- видова и категорийна структура на заведенията за пребиваване;
- степен на заетост на легловата база за определен период от време,

която може да бъде измерена посредством различни показатели.

Оценка на степента на устойчивото развитие на туризма в дестинацията

За оценка степента на устойчивото развитие на туристическата дестинация са създадени и се прилагат различни системи от индикатори, които обхващат различни аспекти на устойчивото развитие. Една от приложимите системи е ETIS (Система от индикатори за европейски туризъм). Според Tudorache, Simon, Frent, Musteata-Pavel (2017) „Системата е създадена, за да подкрепя устойчивото управление на дестинациите, като същевременно е обширен инструмент за наблюдение, управление и подобряване на устойчивото управление на туризма.... Ролята ѝ е да предлага информационна подкрепа за оценка на устойчивото развитие на туризма в европейските туристически дестинации“ (Tudorache, Simon, Frent, Musteata-Pavel, 2017: 8).

План за устойчиво развитие на хотелиерството в дестинацията

Получените резултати от изследването на състоянието на общата и туристическата инфраструктури и хотелиерската суперструктура, както и оценката на степента на устойчиво развитие, могат да послужат като отправна точка за разработване на план за развитие на устойчиво хотелиерство на малката община.

Посредством предвидените мерки и действия се цели преодоляване на слабите страни и заплахите за социално-икономическата и околната среди на малката община от развитието на туризма и хотелиерството в частност. Подходящо е да бъде изготвен план на три нива – на ниво община (местна власт), на ниво (местна) браншова организация и ниво хотелиерски обект.

Мониторинг на устойчивото хотелиерство

Последният етап от модела за устойчиво развитие на хотелиерството в малка община е мониторинг върху изпълнението на приетите стратегически цели и мерки. На този етап се осъществява оценка на изпълнението посредством изследване на съвкупност от количествени и качествени показатели. Текущите им стойности следва да бъдат сравнявани със стойности от предходни периоди, също така и заложените крайни цели. Резултатите от тях представят тенденциите в устойчивото развитие на хотелиерството в малка община. При констатиране на значителни отклонения между очакваните и текущите постижения се планират корективни действия.

Прилагането на предложения теоретичен модел следва да подпомогне процеса на внедряване на концепцията за устойчиво развитие в хотелиерската дейност в малките общини. Реализирането на нейните принципи генерира редица ползи за околната, икономическата и социалната среди в дестинациите, също за приемащото общество и туристите.

В § 1.4. авторът систематизира ползите и негативните аспекти от приложението на концепцията за устойчиво развитие в хотелиерските обекти в малки общини.

Същността на концепцията за устойчивост предполага балансирано развитие на дейностите, по отношение на които се прилага. С въвеждането ѝ в хотелиерството следва да бъдат генерирани редица ползи за заинтересованите субекти. От една страна, положителните аспекти се отнасят до околната среда на дестинацията, а от друга-до икономиката и приемащото общество. В резултат на приложението ѝ за икономическите субекти, които имат пряка или косвена връзка с хотелиерството, се създават благоприятни условия за развитие на дейността им. Туристите също понасят ползите от предлагания устойчив хотелиерски, респективно туристически продукт.

Сред ползите по отношение на околната среда на дестинациите са съхранение и частично възстановяване на наличните ресурси, включително туристически, създаване на благоприятна среда за живот на приемащото общество и посещения от

туристи, ограничаване на влиянието на дейността върху климатичните промени, замърсяването на околната среда и разрушаването на екосистеми.

По отношение на икономическата среда положителните аспекти се свършват с установяване на благоприятна среда за икономическо развитие, включително повишаване на инвеститорския интерес към дестинацията. Ограничават се оперативните разходи на хотелиерските обекти в бъдещ период, повишава се средногодишната степен на заетост на легловия фонд и ефективността на експлоатацията му. Положителните ефекти за приемащото общество се отнасят до повишаване степента на трудова заетост и доходи.

Ползите по отношение на социалната среда се отнасят до създаване на благоприятна среда за трудова заетост и живот на приемащото общество, равни възможности за трудова заетост и повишаване на конкурентоспособността на работещите във сектора, съхранение на автентичната местна култура, традиции и обичаи, повишаване степента на удовлетвореност на туристите, предотвратяване на потенциалните конфликти между туристи и заети лица в заведенията за пребиваване.

Същевременно, концепцията за устойчиво развитие има и недостатъци. Сред тях са ограничаване на възможностите за построяване на нови сгради за заведения за пребиваване и увеличаване легловата база в дестинацията, с цел съхранение на околната среда и чувствителните зони. Инвестициите в съвременни ресурсоспестяващи технологии и оборудване са значителни, срокът за обратното им изкупуване също е дълъг. Концепцията изисква влагане на устойчиви материали и стоки на всички нива от веригата на доставки, което също увеличава оперативните разходи.

По отношение на приемащото общество, сред негативните резултати са покачване на цените на предлаганите стоки и услуги, които се произвеждат извън сектора на туризма, но се потребяват от местните и туристите. Подобряването на образованието и квалификацията на заетите лица в туризма, води до тяхното емигриране извън дестинацията в търсене на по-благоприятни условия за трудова заетост.

Преодоляването на негативните аспекти и вземането на решение за приложение принципите на устойчивостта в заведенията за пребиваване, биха

допринесли за установяване на устойчива и благоприятна среда в туристическите дестинации

ГЛАВА ВТОРА

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ХОТЕЛИЕРСТВОТО В ОБЩИНА КАВАРНА И НЕГОВАТА УСТОЙЧИВОСТ

В § 2.1. авторът, прилагайки посочената система на НСИ за квалифициране на административно-териториалните единици в страната, определя община Каварна като обект на изследването. Посредством посочената система за квалифициране на административно-териториалните единици в Република България, прилагана от НСИ, дестинацията се квалифицира като малка община. В заключение, теоретичният модел може да бъде приложен успешно за оценка на устойчивото хотелиерство и изготвяне на ефективен план за устойчиво развитие.

В § 2.1.1. Анализ и оценка на социално-икономическите показатели на община Каварна, посредством ситуационен анализ авторът оценява геоморфоложките особености и наличните природни ресурси на територията. Разгледани са рудни и нерудни полезни изкопаеми, климат, водни ресурси, почви, флора, фауна, степен на урбанизираност, демографска и образователна структури, инфраструктурни съоръжения.

Физико-географските и демографските особености предопределят възможностите за икономическо развитие на община Каварна. Липсата на рудни и нерудни изкопаеми ограничава развитието на добивния и преработващия сектори. Наличните условия са подходящи за реализиране на дейности от секторите на услугите, селското стопанство и леката индустрия, в частност хранително-вкусовата промишленост. По-високата концентрация на застрояване и урбанизация в крайбрежната зона и локализирането на обработваемите площи, предимно на север в територията на общината, предопределят териториалното разпределение на развиваните икономическите дейности. Разположението на общината на черноморското крайбрежие, умереният климат със сравнително не високи температури, многобройни слънчеви дни и ниска годишна сума на валежите, разнообразните видове представители на флората и фауната предоставят възможности за развитие на туристическа дейност.

Най-значимите за икономическата структура на община Каварна са секторите “Селско, горско и рибно стопанство”, “Производство и разпределение на електрическа енергия и на газообразни горива”, Хотелиерство и ресторантьорство” и “Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети”. Основавайки се на изведените факти за икономическата структура на общината, бихме могли да заключим следното:

- основен икономически сектор е селското стопанство, следван от сектора на услугите. Индуриалният сектор е слабо развит;
- ясно може да бъде дефинирано териториалното разпределение на икономическите дейности на селскостопански район, разположен в северните и централните части на територията, и район, в който се развиват всички останали икономически дейности, разположен по крайбрежието на Черно море.

В община Каварна са изградени транспортна, електропреносна, водоснабдителна, телекомуникационна, образователна, културна и спортна инфраструктури, които осигуряват условия за развитие на икономическите сектори и социална среда за местната общност. Основавайки се на изложеното за състоянието на наличната инфраструктура в община Каварна, бихме могли я оценим като достатъчна, но с ниско качество, което възпрепятства социално-икономическото ѝ развитие. Изградената пътна инфраструктура за шосеен транспорт осигурява бърза връзка на ниска цена с близките територии. Незадоволителното състояние на водопреносната мрежа, честото прекъсване на водоподаването, загубите на питейна вода и липсата на изградена канализационна мрежа, което е предпоставка за замърсяване на околната среда, също може да оценим като заплаха и ограничаващ развитието фактор. В електроснабдителната инфраструктура се отчитат проблеми, свързани основно с остарялата, амортизирана и недостатъчна инфраструктура и прекъсвания на електроподаването. Наличието на развита и качествена телекомуникационна инфраструктура, включително достъп по Интернет, благоприятства социално-икономическото развитие на обществото, като се подобрява достъпа до информация.

Предвид броя население под трудоспособна възраст и наличните условия за икономическо развитие, бихме могли да заключим, че образователната инфраструктура и възможности за образование са достатъчни. Осигуряването на

достъп до съоръженията на културната и спортната инфраструктури, които създават условия за организиране на многобройни и разнообразни мероприятия, както и възстановяване на активната дейност на спортните клубове, предлагат възможности да се подобри социално-културната среда на общността.

Изложените до тук факти по отношение на условията и инфраструктурата показват, че в община Каварна възможностите за развитие на разнообразни икономически дейности са ограничени. Както е посочено по-горе, наличните ресурси са подходящи за развитието на секторите „Селско, горско и рибно стопанство“, „Производство и разпределение на електрическа енергия и газообразни горива“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“. Наличните инфраструктурни съоръжения и тяхното състояние също оказват лимитиращо влияние върху развитието на икономическите дейности в общината.

Вследствие на тези особености, е подходящо да бъдат предвидени подходящи мерки и действия за подобряване общото състояние на икономическата структура и благосъстоянието на местната общност. По отношение на инфраструктурата, местната власт следва да положи усилия за нейното подобряване, включително достъпа до територията. Необходимо е заинтересованите страни да насочват усилията си към подобряване условията за развитие на структуроопределящите икономически сектори, основните от които са селско стопанство и туризъм.

В § 2.1.2. Оценка на развитието на туризма в община Каварна авторът изследва наличните природни и антропогенни ресурси и тяхното значение за развитието на туристическа дейност на територията на община Каварна. Най-значимите ресурси с туристическа стойност са класифицирани в таблица 1. Квалифицирането на част от тях едновременно като природни и антропогенни, е вследствие симбиозата между значими природни условия и съхранени ценни културно-исторически находки.

Природни и антропогенни туристически ресурси в община Каварна

<i>Природни ресурси</i>	<i>Антропогенни ресурси</i>
<ul style="list-style-type: none"> ● Климат; ● Черно море и крайбрежие; ● Минерални извори; ● Местност „Яйлата“ ● Местност „Таук лиман“; ● Местност „Болата“; ● Природен резерват „Калиакра“; 	<ul style="list-style-type: none"> ● Национален археологически резерват „Яйлата“; ● Местност „Таук лиман“; ● Местност „Дълбока“ ; ● Архитектурен резерват „Калиакра“; ● Турска баня (Хамам); ● Старите магазини на пристанището в Морска зона Каварна; ● Каменен мост, град Каварна.

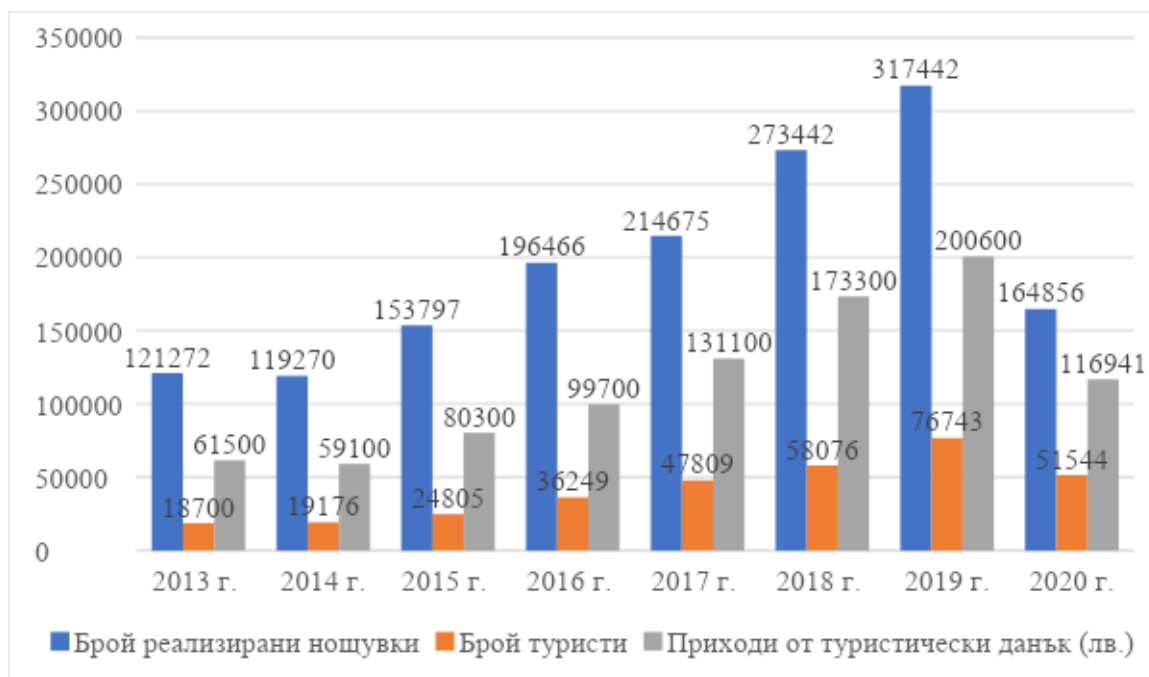
Източник: съставено от автора

Разгледаните ресурси бихме могли да оценим като значими за развитието на туристическа дейност на територията на община Каварна. Като най-важни природни ресурси се оценяват Черноморското крайбрежие, местностите „Яйлата“, „Болата“ и „Калиакра“, от антропогенните-крепостите „Яйлата“ и „Калиакра“, античното селище Бизоне, град Каварна и културният календар. Те определят развитието на основни форми на туризма, като рекреативен и културно-познавателен, събитийния туризъм има потенциал за развитие.

Основавайки се на наличните условия, бихме могли да оценим община Каварна като дестинация, подходяща за развитие на вътрешен и международен туризъм. Предвид транспортната достъпност, следва да приемем, че входящият туризъм се ограничава до близко разположени емитивни пазари. Условията, създавани от характерния климат, местоположението и наличните минерални извори, са подходящи за развитие на форми на лечебен туризъм-балнео, СПА туризъм, практикуване на климатолечение. Съоръженията от наличната спортна и културна инфраструктура създават подходящи условия за развитие на спортен и събитийен туризъм. Условията в общината са подходящи за развитие на алтернативни форми на туризма-орнитоложки, селски, поклоннически.

В § 2.1.3. Степен на развитие на туризма в община Каварна се проследява развитието на туристическата дейност на територията на дестинацията.

По данни на общинската администрация за периода 2013-2020 г. се наблюдава тенденция на нарастване броя на туристически посещения, респективно броя реализирани нощувки и приходи за общинския бюджет, събирани като туристически данък. През 2020 г. се наблюдава спад в показалите, поради пандемията от COVID-19 и последствията от нея.

Фиг. 4 Брой туристи, брой реализирани нощувки и приходи от туристически данък (лв.) (2013 – 2020 г.)

Източник: съставено от автора по данни от общинска администрация Каварна

Наблюдава се тенденция на намаляване на средната продължителност на престоя на туристите. Стойностите на този показател показват, че община Каварна е предпочитана дестинация за краткосрочен престой. Разглеждайки съотношението на пренощувалите българи и чужденци, бихме могли да заключим, че е предпочитана от чужденци. Предвид краткия престой и особеностите на транспортната достъпност, описани по-горе, бихме могли да предположим, че основен емитивен пазар за дестинацията е Република Румъния.

Брой реализирани нощувки от българи/чужденци в община Каварна за периода 2015-2020¹ г.

Година	Брой реализирани нощувки	
	Българи	Чужденци
2015 г.	31762	122035
2016 г.	39102	157364
2017 г.	103645	111030
2018 г.	49699	223442
2019 г.	60668	256787
2020 г.	44371	120485

Източник: справка на общинска администрация Каварна, отдел „Туризъм и култура“

За целите на настоящото изследване и изготвянето на обективна оценка за степента на развитие на туризма в община Каварна и свързаните с него дейности, през 2019 г. са проведени 2 полуструктурирани интервюта. Едно с представител на общинската администрация, заемащ длъжност Специалист “Общинска собственост и икономическо развитие”, който отдел отговаря за туризма в общината, и второ с председателя на Туристическо сдружение “Каварна”-г-жа Дарина Аргирова. Към тях са поставени аналогични полуструктурирани въпроси, по които да изкажат мнение и оценка за степента на развитие, състоянието, поемния капацитет и експлоатацията на наличните туристически ресурси, обща инфраструктура и суперструктура, влиянието на туризма върху тях, икономиката и приемащото общество, както и степента на устойчивост на дестинацията.

Основавайки се на изведените факти, данни и оценки, бихме могли да направим извода, че туризмът е значима дейност за икономиката на малката община. За подобряване възможностите за развитие и генериране на допълнителни ползи, е необходимо да бъдат положени усилия за подобряване качеството на общата инфраструктура и намаляване негативното влияние на фактори, като например сезонността, както и ограничаване на рисковете за околната среда.

Същевременно предприеманите мерки следва да бъдат съобразени с характера и поемния капацитет на туристическите ресурси с цел съхранението им. Основавайки се на това, бихме могли да заключим, че приложението на концепцията за устойчиво

¹ За периода 2013-2014 г. липсват данни

развитие е подходящ инструмент за реализирането на тези цели. От внедряването ѝ се очаква да бъдат генерирани редица ползи за околната среда, икономиката и обществото в община Каварна.

В § 2.2. Анализ на хотелиерската суперструктура в община Каварна се разглеждат и оценяват наличната материална база и леглови фонд в дестинацията.

Анализът на хотелиерската суперструктура следва да разгледа и оцени наличните заведения за пребиваване в община Каварна, техния капацитет, видова и категорийна структура, степента на заетост на легловия фонд. Данните са събрани от Национален туристически регистър, Регистър места за настаняване и обработени чрез **Excel** и **SPSS софтуер**, посредством които са систематизирани по критерии като местоположение, видова и категорийна структури, брой стаи и легла по видове заведения за пребиваване и категория.

В община Каварна са налични подходящи условия за развитие на туристическа и хотелиерска дейност, суперструктурата отговаря на капацитета и качеството на общата инфраструктура. Функциониращите заведения за пребиваване са предимно обекти с малък капацитет и средна категория, въпреки наличието на няколко значително големи апартаментни комплекса. По отношение общия капацитет на хотелиерските обекти, бихме могли да направим извода, че е достатъчен и отговаря на поемния капацитет на туристическите ресурси и се експлоатира ефективно. Видовете и категорията обекти кореспондират с наличните условия, като спомагат за съхранение на околната среда на туристическата дестинация.

В § 2.3. Оценка на нагласите на хотелиерите за устойчиво развитие в община Каварна са представени резултати от анкетното проучване сред тях.

Анкетното проучване е направено сред хотелиерите в община Каварна в периода 06.2021 г.-08.2021 г. с големина на представителната извадка **N=18**. Данните са събрани посредством въпросник, изпратен чрез Google forms до всички хотелиерски обекти на територията на дестинацията. Резултатите са обработени и анализирани посредством **Excel** и **SPSS** и дескриптивни статистически методи.

В резултат на проведеното от автора анкетно проучване, относно нагласите на хотелиерите към приложение на концепцията за устойчиво развитие в община Каварна, бихме могли да изведем следните твърдения:

- в хотелиерството не се прилагат принципите на устойчиво развитие;
- малък дял от запитаните субекти проявяват интерес към проучването;
- устойчивите дейности, които респондентите определят като прилагани от тях или изразяват готовност за внедряването им, са, въвеждане на енергоспестяващи технологии, рециклиране и използване на рециклирани материали, коопериране с местни производители и доставчици на услуги, наемане на местни лица, приложение на устойчиви продукти и материали, предлагане на специфичен туристически продукт извън активния сезон. Хотелиерите проявяват най-слаб интерес към дейности като екологично сертифициране и корпоративна социална отговорност;
- сред факторите, които оказват влияние върху хотелиерите за внедряване на концепцията са търсене и предлагане на устойчив хотелиерски продукт, спестяване на разходи, достъп до ресурси и информация, данъчни облекчения, влияние върху ресурсите и околната среда, първоначална цена на инвестициите, нормативна уредба.
- според тях ползите, които се генерират от прилагане на концепцията имат предимно икономически характер, влиянието върху околната среда и социалната среда на приемащото общество са незначителни.

Основавайки се на тях бихме могли да заключим, че хотелиерите в община Каварна не познават същността на концепцията за устойчиво развитие, респективно принципите и ползите от приложението ѝ. По отношение на нейното внедряване проявяват умерен интерес.

За ефективното приложение на концепцията за устойчивостта в хотелиерството в община Каварна е необходимо да бъдат положени усилия от страна на общинската администрация и местното туристическо сдружение. Те следва да изяснят в детайли силните страни и възможностите за подобряване състоянието на околната, икономическата и социалната среди в дестинацията вследствие от приложението на

принципите ѝ в оперираните от тях заведения за пребиваване, както и потенциалните заплахи в бъдеще от пренебрегването им.

В § 2.4. са представени данните от анкетното проучване сред туристите към потреблението на устойчив хотелиерски продукт. Познаването на потребителското поведение и факторите, които влияят върху него, допринася за приемане на ефективна концепция на макро и микро ниво, която поставя ясни, измерими и изпълними цели, посредством подходящи мерки и действия.

Анкетното проучване е направено сред български туристи в периода 08.2021 г.-09.2021 г. с големина на представителната извадка **N=87**. Данните са събрани посредством въпросник, чрез Google forms до всички хотелиерски обекти на територията на дестинацията. Резултатите са обработени и анализирани посредством **Excel** и **SPSS** и **дескриптивни статистически методи**.

Основавайки се на данните от проведеното анкетно проучване бихме могли да заключим, че потребителите на хотелиерски услуги познават концепцията за устойчиво развитие и ползите от приложението ѝ. Те проявяват значителен интерес към предлагането и потребяването на съответните хотелиерски продукт на територията на община Каварна. Данните потвърждават теорията на Roy (2022), че съвременните поколения туристи са заинтересовани от потреблението на устойчиви продукти, включително хотелиерски.

Познаването на потребителските поведение и предпочитания имат особена роля в процеса на планиране на макро и микро ниво. Имайки предвид демографския профил на респондентите, при изготвяне на плана за устойчиво развитие, следва да бъдат планирани мерки и действия, които да задържат вниманието им, и да спомогнат за привличане на тези групи, върху които негативното влияние на факторите е значително.

ГЛАВА ТРЕТА

НАСОКИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ХОТЕЛИЕРСТВОТО В ОБЩИНА КАВАРНА

В § 3.1. Оценка на степента на устойчиво развитие на туризма в община Каварна авторът представя резултати от изготвена оценка на туристическата дейност в дестинацията. Изследването следва да обхваща всички елементи от системата на туризма, включително хотелиерството. Резултатите от него представят важна

информация за състоянието на наличните ресурси, инфраструктура и суперструктура, тяхната експлоатация и приложението на принципите на концепцията за устойчиво развитие.

За оценка степента на устойчивост на туризма в община Каварна, по мнение на автора, е подходящо да бъде приложена Европейската система от показатели за туризма (ETIS), която е разработена от ЕК. По своята същност, това е доброволна система от индикатори, чрез която се измерва степента на приложение на концепцията и се задават цели за реализиране в бъдещ период, най-често 1 година.

За туризма в община Каварна бихме могли да се съберем и анализираме информация по общо 26 основни показатели. Най-голям е дялът на тези в направление *Икономическа стойност*, следващи са *Социално и културно влияние* и *Управление на дестинацията*, а най-малък-относно *Влияние върху околната среда*.

В резултат от изследването, бихме могли да заключим, че концепцията за устойчиво развитие не се прилага ефективно в туризма, респективно хотелиерството в община Каварна.

От изведените данни и оценки за влиянието на туризма върху околната, икономическата и социалната среди на дестинацията, бихме могли да направим следните заключения:

- наблюдава се застой в устойчивото развитие на туризма в община Каварна, за което свидетелстват сходните резултати от текущата и изготвената през 2014 г. оценка по системата от индикатори за туризма ETIS;
- приоритетно се наблюдават икономически показатели за сметка на тези, отнасящи се до околната среда и влиянието на туризма върху нея;
- туристическите предприятия, в това число заведенията за пребиваване, не проявяват интерес към приложението на част от принципите на концепцията за устойчиво развитие, като сертифициране, социална отговорност, изменението на климата, управление на водите и енергията.

В § 3.2. са представени подходящите, според автора, мерки и действия, посредством които да бъде въведена ефективно концепцията за устойчиво развитие в хотелиерството в община Каварна. Предложеният план се основава на предварително изследваните социално-икономически условия и оценката на степента на устойчивост

на дестинацията. В него се залагат ясни и изпълними цели, заедно със съответните мерки и действия, които да бъдат реализирани от местната администрация, туристическото сдружение и всяко заведение за пребиваване.

По мнение на автора, визията за развитие би могла да бъде дефинирана като *създаване на условия за развитие на висококачествен, устойчив и конкурентоспособен хотелиерски продукт, чиито пазарни позиции на националните и международни туристически пазари се подобряват*. Стратегическа цел следва да се определи като *предлагания продукт да се основава на наличните уникални ресурси и установени традиции в дестинацията*, а приоритет на настоящия план е *съхранението и възстановяването на наличните природни ресурси, в това число туристически, балансирано развитие на икономиката в дългосрочен план и подобряване благосъстоянието на местната общност*.

В § 3.2.1. Мерки и действия за устойчиво развитие на хотелиерството, изпълнявани от местната администрация авторът представя цели, мерки и действия, чрез които да бъде създадена благоприятна среда за развитие на устойчиво хотелиерство в община Каварна. Изпълнението им следва да съхрани ресурсите на околната среда и да установи стабилна икономическа и социална среда, в които заведенията за пребиваване да функционират.

В края на 2021 г. Общинският съвет приема План за интегрирано развитие на община Каварна (ПИРО) за периода 2021-2027 г. Предвидените в него мерки, действия и проекти следват принципите на устойчивостта и са насочени към съхраняване и подобряване състоянието на околната среда, развитие на икономиката и подобряване качеството на живот на местната общност. Предложените от автора специфични цели, мерки и действия за реализирането им следва да допълнят описаните приоритети в ПИРО.

**Цели за устойчиво развитие на хотелиерството, заложені за реализация
от местната администрация**

Направление	Специфична цел
Архитектура и дизайн	<ul style="list-style-type: none"> ● изграждане на благоустроена среда и облик на туристическата дестинация;
Управление на енергията	<ul style="list-style-type: none"> ● подобряване на електроснабдяването;
Верига на доставките	<ul style="list-style-type: none"> ● насърчаване на кооперирането между местни производители и туристическите предприятия;
Трудова заетост и условия на труд на местната общност	<ul style="list-style-type: none"> ● повишаване степента на трудова заетост в туризма, респективно хотелиерството; ● намаляване дела на сезонните работни места; ● осигуряване на равен достъп до пазара на труда;
Сертификационни системи	<ul style="list-style-type: none"> ● повишаване дела на заведенията за пребиваване, които са част от доброволни системи за сертифициране на устойчивостта/екосертифициране;
Околна среда	<ul style="list-style-type: none"> ● съхранение на природните туристически ресурси; ● намаляване на негативното влияние на транспорта върху околната среда на дестинацията; ● намаляване на генерираните количества парникови газове; ● намаляване на негативното влияние на туризма върху изменението на климата;
Икономическа среда	<ul style="list-style-type: none"> ● повишаване броя туристи/нощувки на месечна база, с приоритет в периодите с ниска заетост; ● повишаване средната продължителност на престоя на туристите в дестинацията; ● повишаване средногодишната степен на заетост на легловата база; ● повишаване приходите от хотелиерска дейност за местната администрация;
Социална среда	<ul style="list-style-type: none"> ● повишаване степента на удовлетвореност на посетителите; ● насърчаване на лоялността на посетителите на дестинацията; ● съхранение на традициите и културното наследство на местното общество.

Източник: съставено от автора

В § 3.2.2. са представени мерките и действията, които според автора туристическото сдружение следва да изпълнява за ефективно внедряване на концепцията за устойчиво развитие в хотелиерството. Значителна част от мерките и действията, които сдружението би могло да предприеме, имат информационен характер и поддържаща функция. Сред тях са:

Таблица 4

Цели за устойчиво развитие на хотелиерството, заложи за реализация от туристическо сдружение "Каварна"

Направление	Специфична цел
Управление на енергията	<ul style="list-style-type: none"> • насърчаване на заведенията за пребиваване за въвеждане на енергоспестяващи технологии и подобряване на енергийната ефективност; • повишаване дела на използвана енергия от алтернативни източници;
Управление на водите	<ul style="list-style-type: none"> • насърчаване въвеждането на водоспестяващи технологии;
Управление на отпадъците	<ul style="list-style-type: none"> • насърчаване на разделното събиране на отпадъците;
Верига на доставките	<ul style="list-style-type: none"> • насърчаване кооперирането между заведенията за пребиваване и местни производители; • промотиране на връзките между местни производители и заведения за пребиваване;
Трудова заетост и условия на труд на местната общност	<ul style="list-style-type: none"> • подпомагане на хотелиерите при определяне нуждите от квалифицирани кадри; • повишаване на квалификацията на заетите в хотелиерството;
Сертификационни системи	<ul style="list-style-type: none"> • насърчаване на хотелиерите за включване към доброволни сертификационни системи за опазване на околната среда, устойчивост, социална отговорност;
Околна среда	<ul style="list-style-type: none"> • съхранение на чувствителните зони на територията на дестинацията; • намаляване влиянието на транспорта върху околната среда;
Икономическа среда	<ul style="list-style-type: none"> • повишаване средногодишната степен на заетост на легловата база в заведенията за пребиваване; • увеличаване на средната продължителност на престоя на туристите; • ограничаване влиянието на фактора сезонност върху дейността на заведенията за пребиваване;
Социална среда	<ul style="list-style-type: none"> • насърчаване лоялността на туристите към дестинацията.

Източник: съставено от автора

В. § 3.2.3. авторът представя мерки и действия, основани на утвърдени добри практики в областта на устойчивото хотелиерство. Чрез изпълнението им се цели по-ефективно внедряване на концепцията в заведенията за пребиваване, повишаване степента на устойчивост на дейността. От внедряването им следва да бъдат генерирани редица ползи за дестинацията, включително за околната и икономическата среди, приемащото общество и туристите. Същевременно, внедряването на концепцията на локално ниво, води до повишаване на устойчивостта на регионално и национално ниво.

Таблица 5

Цели за устойчиво развитие на хотелиерството, заложи за реализация от заведенията за настаняване

Направление	Специфична цел
Архитектура и дизайн	<ul style="list-style-type: none"> ● вписване на заведенията за пребиваване в общия облик на дестинацията; ● превръщане на заведенията за пребиваване в „зелени сгради“ и подобряване на тяхната енергийна ефективност;
Управление на енергията	<ul style="list-style-type: none"> ● намаляване на използваната електроенергия, произведена от традиционни източници, и увеличаване на дела използвана електроенергия, произведена от алтернативни източници; ● намаляване количествата използвана електроенергия;
Управление на водите	<ul style="list-style-type: none"> ● намаляване на количествата потребена вода; ● съхранение на водните ресурси от замърсяване;
Управление на отпадъците	<ul style="list-style-type: none"> ● намаляване на дела на употребявани пластмасови изделия за еднократна употреба; ● намаляване общото количество генерирани отпадъци; ● рециклиране на отпадъците и влагане на рециклирани материали;
Верига на доставките	<ul style="list-style-type: none"> ● коопериране с местни производители; ● повишаване на степента на устойчивост във веригата на доставки;
Трудова заетост и условия на труд	<ul style="list-style-type: none"> ● наемане на местни жители за работа в заведенията за пребиваване; ● повишаване на квалификацията и ключовите компетентности на заетите в хотелиерството; ● подобряване на условията на труд на заетите в заведенията за пребиваване
Социална отговорност	<ul style="list-style-type: none"> ● повишаване степента на етичност и отговорност на заведенията за пребиваване;

Сертификационни системи	<ul style="list-style-type: none"> • участие в доброволни системи за качество и еко сертификация;
Околна среда	<ul style="list-style-type: none"> • съхраняване на природните ресурси в община Каварна; • ограничаване на негативното влияние на транспорта върху околната среда на дестинацията;
Икономическа среда	<ul style="list-style-type: none"> • повишаване качеството на предлагания хотелиерски продукт; • повишаване на средногодишната степен на заетост на легловата база в заведенията за пребиваване; • ограничаване влиянието на фактора сезонност върху дейността на заведенията за пребиваване;
Социална среда	<ul style="list-style-type: none"> • повишаване удовлетвореността на клиентите в заведенията за пребиваване; • повишаване степента на лоялност на клиентите в заведенията за пребиваване; • насърчаване на клиентите да прилагат принципите на концепцията; • съхранение и промотиране на местната автентична култура и традиции; • установяване на сигурна среда за клиентите в заведенията за пребиваване; • подобряване на достъпността в хотелиерските обекти за хора със специални потребности.

Източник: съставено от автора

В § 3.3. авторът предлага система от количествени и качествени показатели, посредством които да се осъществява регулярен мониторинг върху изпълнението на предложените мерки и действия. Проследяването на изпълнението на планираните мерки и действия дава информация за степента на устойчивост и ефективността на приетите планове за развитие. В случай, че резултатите са незадоволителни, следва да бъдат ревизирани заложените цели, предвидени мерки и очаквани резултати и впоследствие при необходимост да бъдат изменени.

По мнение на автора, при определяне на показателите за мониторинг е удачно да бъде приложена отново системата EITS, която стои в основата на изготвения анализ на устойчивостта на дестинацията и предложените мерки и действия за внедряване на концепцията. Количествените показатели са подходящи за измерване на резултатите на специфични цели, които биха могли да бъдат измерени количествено, като дейностите, свързани с управление на енергията, водите и отпадъците, верига на доставките, икономическата среда, част от мерките за околната и социалната среда. Данните за тях могат да бъдат анализирани посредством статистически методи.

**Количествени показатели за измерване степента на устойчиво
хотелиерство**

Направление	Показател
Управление на енергията	<ul style="list-style-type: none"> ● количество на изразходваната електроенергия за хотелска стая за 1 ден/месец/година, за предварително определен период от време (mwh); ● количество на изразходваната електроенергия, произведена от собствени алтернативни източници (mwh); ● срок на изкупуване на инвестицията в енергоспестяващи уреди и технологии;
Управление на водите	<ul style="list-style-type: none"> ● количество на използваната вода за хотелска стая за 1 ден/месец, година или друг, предварително определен период от време (л); ● количество на използваната вода за напояване за месец/година или друг, предварително определен период от време (л); ● срок на изкупуване на инвестицията в ресурсоспестяващи уреди и технологии;
Управление на отпадъците	<ul style="list-style-type: none"> ● количество на генерираните отпадъци от пластмаса, включително от продукти за еднократна употреба (кг); ● количество на генерираните общи отпадъци, в това число хранителни (л);
Верига на доставките	<ul style="list-style-type: none"> ● количество на вложените стоки и/или материали, произведени от местни производители;
Условия на труд	<ul style="list-style-type: none"> ● степен на трудова заетост на местната общност, в това число целогодишна и сезонна; ● съотношение мъже/жени, заети в заведенията за пребиваване;
Околна среда	<ul style="list-style-type: none"> ● количества генерирани парникови газове от автомобилен транспорт (кг);
Икономическа среда	<ul style="list-style-type: none"> ● брой ношувки за месец/година или друг, предварително определен период от време; ● средна продължителност на престоя на туристите (дни); ● приходи от ношувки на туристи за месец/година или друг, предварително определен период от време (лева/валута);
Социална среда	<ul style="list-style-type: none"> ● брой туристи, посетили повторно хотелиерския обект в рамките на 3 години.

Източник: съставено от автора

Качествените показатели се отнасят до специфичните цели, чиито резултати не могат да бъдат измерени статистически. Данните за техния анализ се набират посредством провеждането на анкетни проучвания на заинтересованите страни, включително местното население и посетителите на заведенията за пребиваване. Приложими са при оценката на целите, свързани с архитектура и дизайн, условия на труд, социална отговорност, сертификационни системи, околна и социална среда.

Качествени показатели за оценка на степента на устойчиво хотелиерство

Направление	Показатели
Архитектура и дизайн	<ul style="list-style-type: none"> • степен на застрояване на територията на дестинацията (%); • степен на вписване на заведенията за пребиваване в архитектурата и ландшафта на дестинацията (%);
Управление на водите	<ul style="list-style-type: none"> • качество на водните ресурси, в това число за питейни нужди;
Условия на труд	<ul style="list-style-type: none"> • качество на образователната и квалификационна структура за заетите в заведенията за настаняване;
Социална отговорност	<ul style="list-style-type: none"> • участие в благотворителни инициативи;
Сертификационни системи	<ul style="list-style-type: none"> • дял на заведенията за пребиваване, принадлежащи към системи за качество и еко продукти (%);
Околна среда	<ul style="list-style-type: none"> • степен на съхранение на природните ресурси, включително с туристическа стойност;
Социална среда	<ul style="list-style-type: none"> • степен на удовлетвореност на клиентите от предлагания хотелиерски продукт; • степен на лоялност на клиентите в заведенията за пребиваване; • степен на сигурност на средата в заведенията за пребиваване и дестинацията.

Източник: съставено от автора

Мониторингът следва да бъде реализиран от всички страни, за които са предложени мерки действия-местна администрация, туристическо сдружение и хотелиерски обекти. Всяка от тях следва да състави собствена система от показатели, които да отговарят на приетите от нея стратегически цели, и чрез тях проследява тенденциите в реализирането им. Препоръчително е оценка да бъде изготвяна ежегодно, а в хотелиерските обекти, които функционират няколко месеца годишно, за периода на експлоатацията им.

Изпълнението на последния етап от модела има за цел да изследва и оценява ефективността на предложените планове и изпълняваните мерки и дейности. Чрез него се гарантира прилагането на принципите на концепцията, постигане на очакваните резултати и генериране на ползи от нея.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Приложението на концепцията за устойчиво развитие в хотелиерството в малките общини създава подходящи условия за реализиране на дейността. Посредством принципите ѝ се постига баланс между съхранението на природните ресурси, икономически просперитет, конкурентоспособност и устойчивост в дългосрочен план и повишаване качеството и стандарта на живот на приемащата общност. Задълбоченото познаване и разбиране на същността на концепцията от хотелиерските субекти е условие за успешното ѝ внедряване в оперираните от тях обекти, което да гарантира устойчивост на дейността. От друга страна са потребителите, които посредством възможностите за достъп до информация и под влиянието на глобализацията изменят своите потребности и насочват търсенето си към устойчиви хотелиерски продукти.

В хода на разработката, прилагайки теоретични и емпирични методи, авторът доказва изложените хипотези, чрез което **се приема основната теза**, а именно: *Приложението на концепцията за устойчиво развитие на хотелиерството в малка община допринася за преодоляване на негативните последствия от развитието на туризма и генериране на социално-икономически ползи за приемащата общност.*

По мнение на автора темата е актуална и проблемите, свързани с разработването ѝ, не следва да възпрепятстват бъдещи проучвания. За да бъде ефективно прилагана концепцията за устойчиво развитие в туризма, всички заинтересовани субекти следва да бъдат запознати с нейната същност и ползите, които се генерират. Предложеният теоретичен модел, мерки и действия за устойчиво развитие са универсални и могат да бъдат прилагани в хотелиерството във всички малки общини на територията на Република България.

IV. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ И НАУЧНО- ПРИЛОЖНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В резултат от изследването и изпълнението на поставените задачи, се отличават основните **приноси** от дисертационния труд. Последните биха могли да бъдат класифицирани в две основни направления-научни и научно-приложни, и да бъдат систематизирани както следва:

- чрез коментиране на разнообразни авторови мнения е изяснена взаимовръзката между устойчивото развитие, туризъм и хотелиерство;
- систематизирани са теоретичните познания и са изведени дефиниции за понятията: устойчиво развитие, устойчив туризъм, устойчиво хотелиерство и устойчив хотелиерски продукт;
- посочените понятия са адаптирани към характеристиките на малката община;
- създаден и апробиран е оригинален авторов модел за развитие на устойчиво хотелиерство в малка община;
- проведено е емпирично проучване за степента на развитие на устойчивото хотелиерство в община Каварна;
- в резултат от експерименталното прилагане на авторовия модел са разработени стратегически планове за внедряване на принципите на концепцията за устойчиво развитие в хотелиерската дейност в община Каварна;
- предложена е система от показатели за мониторинг на устойчивото хотелиерство;
- представените модел и план (мерки и действия) за устойчиво развитие на хотелиерството са универсални и могат да бъдат прилагани в хотелиерската дейност в малките общини на територията на България.

**V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА
ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД**

СТАТИИ

1. Dimitrova, M. (2022). Factors Affecting Hotelier's Management Decisions for Sustainable Development. *Izvestia Journal of the Union of Scientists-Varna*. Vol. 11 (1). pp. 193-201

ДОКЛАДИ

1. Dimitrova, M. (2018). Sustainable hospitality as a figure for protection of tourist destination environment. *The International Sustainable Tourism and Environment Protection Conference. Edirne, Turkey*. pp. 30-33
2. Dimitrova, M. (2018). Advantages of the sustainable development of hotel industry for small municipalities. *Regional Economy and Sustainable Development, Conference Proceedings. Research Institute, University of Economics - Varna*. (1). pp 600-609.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че настоящата дисертация е изцяло авторски продукт и при нейното разработване не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки.